Gabriel Ştrempel

SCRIERI ÎN VERSIUNE ROMÂNEASCĂ ŞI TRADUCEREA TESTAMENTULUI MITROPOLITULUI DIMITRIE AL ROSTOVULUI ÎN COLECŢIILE BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE

În primăvara anului 1985, când mă pregăteam să închei volumul IV din *Catalogul manuscriselor româneşti*, înainte cu un an de adaosul neaşteptat al fondului mitropolitului Vasile Mangra, cumpărat la 30 aprilie 1986, de la Ana Manolescu, am dat peste un text de două pagini, aşezate la începutul volumului 5805[1], cu care nu avea nicio legătură.

Era vorba de o diată alcătuită la 4 aprilie 1704 şi tradusă în româneşte la o dată neprecizată, poate în anul 1803, de când datează copia *Teatrul Politic* al lui Ambrosius Marlianus[2], care ocupă întregul manuscris, cu excepţia a 5–6 file de istorioare morale şi un fragment din istorioara biblică *Iosif şi Asinetha*[3].

Am parcurs textul fără dificultate, căci este scris limpede, într-o grafie curată de cărturar şi m-a impresionat modestia, mai rar întâlnită la un arhiereu. Am reţinut dimensiunea pe care a dat-o propriei existenţe: „... atâta mi s-a părut <viaţa> ca când am intrat pă o uşă şi am eşit pă alta", şi am raportat-o anilor mei de viaţă: perfectă similitudine.

Dimitrie Rostovski, mare arhiereu, mare învăţat, mare predicator, mare istoric, căci despre el este vorba, a fost unul dintre cei mai traduşi autori ecleziastici ucraineni în româneşte. Doar Paisie Velicicovschi mai este prezent cu atâta aplomb în traducerile româneşti din ruseşte, ca şi Dimitrie Rostovski.

Dar cine a fost, ce a făcut, cum a trăit şi ce a lăsat în urma lui în cultura ecleziastică ortodoxă acestui fiu al Ucrainei?!

[1] Descrierea lui în *Catalogul manuscriselor româneşti <din> B.A.R., 4414–5920 <vol.> IV*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992, p. 402–403.

[2] Cf. Ariadna Camariano, *Traducerea greacă a „Teatrului politic" atribuită greşit lui N. Mavrocordat şi versiunile greceşti*, în „Revista istorică română", vol. XI–XII (1941–1942), p. 216–258.

[3] Cf. C. Bobulescu, *Istoria frumosului Iosif şi a prea frumoasei Asineta*. După un manuscris din 1753 (Biblioteca pentru popor, 15). Bucureşti 1922. Vezi şi Christoph Burchard, *Untersuchungen zu Joseph und Aseneth* ... Tübingen, 1965, p. 4, 17, 39.

LR, LVII, nr. 4, p. 475–496, Bucureşti, 2008

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Puținele informații bio-bibliografice pe care le-am putut folosi, toate dinaintea revoluției ruse, dau posibilitatea creionării biografiei sale[4]. S-a născut în anul 1651 la câțiva km de Kiev, în localitatea Macarov. Tatăl său se chema Sava Grigorievici Tuptalo şi a făcut parte din armata cazacilor, luptători la început alături de polonezi, mai apoi sub egida Moscovei. Amândoi părinții erau recunoscuți pentru cuvioşia lor. A fost botezat cu numele de Daniil. La vârsta de 11 ani a intrat în colegiul de la Kiev, înființat de Petru Movilă, al cărui rector atunci (1662) era foarte cunoscut şi învățatul Ioanichie Galeatovschi (Ioannykij Haleatovskyj), autorul operei omiletice *Ključ razumeanija*, Lvov, 1665, a cărei traducere românească s-a tipărit nu după mult timp, în 1678, la Bucureşti, sub titlul *Cheia înțelesului*[5].

Studiile includeau şi limba latină, pe lângă tematici teologice, dar nu ofereau şi cunoştințe laice suficiente. Trei ani a studiat Daniil Tuptalo la Kiev, până în anul 1665, când colegiul a fost ruinat de hatmanul Doroşesco, aliat pe rând cu ucrainenii, cu turcii, cu moscoviții. Neavând ce face şi cu înclinații înnăscute pentru lucrurile sfinte, s-a îndreptat spre mănăstirea Sf. Chiril, înălțată la câțiva km de Kiev, unde în anul 1668 a fost tuns întru monahism de foarte învățatul egumen Meletie Dzic. Acesta, împreună cu mitropolitul Kievului, Iosif Tukališki şi cu arhiepiscopul de Cernigov Lazăr Baranovici au făcut o aprigă opoziție mişcărilor iezuite din Ucraina, la acea vreme stăpânită de polonezi, ca şi tendințelor moscovite de acaparare a bisericii ucrainene.

Dimitrie colindă prin mai multe mănăstiri, ca să cunoască din plin viața monahală. În 1669, pe când se afla pe Nipru, la mănăstirea Kanev, mitropolitul Iosif îl consacră ierodiacon. Începe activitatea de predicator şi este observat de mitropolitul Lazar Baranovici al Cernihovului, care îl numeşte în această calitate în 1675. În acelaşi an fusese sfințit ieromonah la Mănăstirea Sfânta Treime din localitatea Gustâi. Ține predici de mare adâncime la mănăstiri din Ucraina şi Lituania şi se face cunoscut ca o apreciabilă personalitate eclesiastică.

În anul 1682 este numit egumen al mănăstirii Baturin, dar preocupările sale pentru omiletică şi pentru combaterea marilor vicii ale populației, în special a beților, l-au determinat să renunțe la această sarcină administrativă. Un an mai târziu îl întâlnim predicator la lavra Pecerska, foarte apreciat de mitropolitul

[4] A se vedea în special cartea lui M.S. Popov: *1709–1909. Sviatitel' Dimitrij Rostovskij i ego trudî*. (Preasfințitul Dimitrie Rostovski şi munca sa). Sanct Peterburg, 1910, 350 p. Un articol substanțial se găseşte şi în *Enciclopediceskii Slovar*, tom. XA (Desmurgiia–Domițian), Sanct-Peterburg, 1893, p. 608–609; marea Enciclopedie Sovietică nici nu pomeneşte măcar numele lui.

[5] Cartea, care cuprinde cazanii la unele dumineci şi sărbători de peste an, este cea dintâi tipăritură bucureşteană în limba română, realizată în tiparnița adusă, probabil, de la Moscova de mitropolitul Varlaam, fost stareț la Glavacioc. Vezi descrierea cărții la Bianu–Hodoş, *Bibliografia românească veche*, 1508–1830, tomul I (1508–1716), Bucureşti, 1903, p. 217–222.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Kievului, Varlaam Jasinski. Ceea ce l-a legat, mai ales, de prestigioasa mănăstire ucraineană a fost tipografia acesteia, unde Dimitrie Rostovski îşi va imprima succesiv volumele din prestigioasa sa operă religioasă.

La *Viețile sfinților* a început lucrul la 6 mai 1684 şi l-a continuat timp de 20 de ani[6]. Din opera de predicator nu s-au păstrat decât puține omilii. Cea mai veche dintre ele datează din anul 1685.

Mineele sale s-au bucurat de o mare răspândire nu numai în Ucraina, ci în întreaga Rusie. În anul 1690 el a călătorit la Moscova şi a prezentat primele volume ale lucrării. A fost numit, pe rând, egumen al mai multor mănăstiri: Baturin, Gluhov, Chirilov, Eleţk, dar preocuparea sa de căpetenie a rămas scrisul şi predica.

În anul 1701 Dimitrie Tuptalo a fost numit mitropolit al Siberiei. Pornit la drum, spre Tobolsc, sediul administrativ şi bisericesc al Rusiei de dincolo de Urali, slăbit de post şi rugăciuni, sănătatea i s-a deteriorat de aşa manieră, încât, ajuns de la Kiev la Moscova, a fost nevoit să-i ceară lui Petru cel Mare să-şi întrerupă călătoria şi să rămână în capitală. I s-a îngăduit acest lucru şi un an mai târziu, în 1702, a fost numit mitropolit al Rostovului, oraş aşezat aproape de vărsarea Donului în Marea de Azov.

S-a grăbit să ajungă în eparhia încredințată, pe care a găsit-o într-o îngrijorătoare stare de înapoiere, sub toate aspectele. A pus bazele învățământului, pe care l-a organizat după sistemul kievean, cu latina şi greaca, limbi de studiu obligatoriu. A desfăşurat o intensă activitate de predicator, pe înțelesul oamenilor simpli şi a combătut defectele, viciile grave ale ruşilor şi ucrainenilor, în primul rând, beția. S-a ridicat împotriva rascolnicilor şi a separatismului acestora, elaborând o lucrare ce nu şi-a pierdut până astăzi actualitatea[7]. A lucrat intens la *Viețile sfinților* şi la *Cronograful* de la facerea lumii şi până la patriarhul Iacov. Şi, mai presus de orice, a dus o viață de adevărat călugăr, fiind un exemplu de ascet, de om desprins de toate cele lumeşti.

În toamna anului 1709, Dimitrie Rostovski ajunsese la capătul puterilor, din cauza muncii intense şi a vieții de privațiuni pe care şi le-a impus. În dimineața zilei de 28 octomvrie a fost găsit mort în chilia sa, îngenunchiat în poziție de rugăciune. Îndată s-a procedat la inventarierea averii, în folosul bisericii, după legislația călugărească. Au fost găsite suma de 6 ruble şi îmbrăcămintea modestă de monah.

[6] Au fost traduse parțial la Mănăstirea Neamț. O imprimare românească, în 8 volume, cu caractere chirilice, a dat Tipografia Eparhică din Chişinău între anii 1909–1915: *Viețile sfinților pe limba moldovenească*, întocmită pe temeiul cărților „Viețile sfinților" ale sfântului Dimitrie al Rostovului tălmăcite pe limba rusască <din slavona bisericească> şi tipărite în tipografia sinodală din Moscova, cu depliniri, însemnări lămuritoare şi cu chipurile sfinților ... Ediția Sfatului Frăției Naşterii lui Hristos din Eparhia Chişinăului (adaos la jurnalul „Luminătoriul").

[7] Cât de mult a fost apreciată în lumea noastră opera lui Dimitrie Rostovski, mai ales în Moldova, rezultă şi din faptul că aceasta a fost tipărită la Mănăstirea Neamț, în anul 1837, prin grija marelui învățat care a fost mitropolitul Veniamin Costache.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Marele învăţat avea o înţelegere cu Ştefan Javorski, mitropolitul Rjazanului, autorul operei de polemică religioasă intitulată *Piatra credinţei*, tradusă şi în româneşte şi păstrată în mai multe copii manuscrise[8], ca acela care va supravieţui să oficieze slujba de înmormântare a celui ce va părăsi mai întâi această lume. Aproape o lună a aşteptat trupul lui Dimitrie al Rostovului neîngropat. A fost prohodit la 25 novembrie, în catedrala Rostovului, de către mitropolitul Rjazanului, care a impus îngroparea la mănăstirea Zaciatievsk, aşa cum ceruse Dimitrie prin testament, şi nu în catedrală, cum ar fi dorit credincioşii. Astrucarea s-a făcut cam în grabă, căci Ştefan Javorski voia să se înapoieze la Rjazan, aşa că nu a fost timp pentru construirea unei cripte de zid. Au fost folosite bârne, care cu vremea au putrezit. În toamna anului 1752 mormântul s-a prăbuşit. Făcându-se cercetări, s-a găsit trupul mitropolitului intact. A fost aşezat într-o raclă nouă şi Sfântul Sinod al bisericii moscovite, sub presiunea credincioşilor şi mai ales a împărătesei Elisabeta Petrovna, fiica lui Petru cel Mare, a hotărât sanctificarea marelui prelat. În anul 1763 moaştele sfântului Dimitrie Rostovski au fost puse într-un sicriu măreţ şi transferate în catedrala Rostovului. Dacă este să dăm crezare unei reproduceri de la p. 343 a cărţii lui M. S. Popov, menţionate, mai sus, la nota 4, la această ceremonie a participat însăşi Ecaterina a II-a şi curtea. Bogat costumată, majestuoasă, aproape severă, ea sprijinea cu o mână sicriul, purtat de înalţi prelaţi.

Cine poate preciza unde va fi fiind astăzi trupul sfinţit al marelui predicator?! După Revoluţie, au secat călimările bisericii ruse şi nu s-a mai scris nimic cu privire la viaţa şi opera lui Dimitrie Rostovski timp de mai bine de 70 de ani. În orice caz, nu avem cunoştinţă despre bibliografia religioasă rusă din această lungă perioadă întunecată din istoria ecleziastică răsăriteană.

Înainte să ne referim la prezenţa operei mitropolitului în fondurile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei, redăm în întregime unica versiune cunoscută a traducerii în româneşte a diatei, adică a testamentului ilustrului prelat. Acesta se găseşte, cum precizam la început, în manuscrisul 5805, filele 1–2, iar textul coincide cu paginile 277–279 din cartea lui M. S. Popov – mai puţin preambulul – care lipseşte:

„De vréme că toate ale lumii aceştiia sânt trecătoare şi asémenea ca fumul şi ca iarba câmpului şi cât am vieţuit într-această lume toate le-am cunoscut deşarte şi mincinoase şi nimic n-am cunoscut, făr' decât atâta mi s-au părut <viaţa> ca când am intrat pă o uşă şi am eşit pă alta. Dar numele lui Dumnezeu tot să fie lăudat.

Deci din porunca lui Dumnezeu, ajungând la vârsta bătrâneţilor şi temându-mă să nu mă găsească sfârşâtu vieţii, odată, făr-de veste, vrut-am şi bine am voit mai nainte de ceasul sfârşitului mieu, fiind întreg la minte şi cu toată socoteala mea, ca să-mi aşăz cu această diiată a mea şi toate ale méle ce am avut, ca să să ştie

[8] În colecţiile Academiei se păstrează şapte manuscrise cu opera lui Ştefan Iavorski.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

şi să să păzească şi să să urmeze după sfârşitul mieu, care las cu sufletul mieu şi cu mare blestem ca nimic să nu să strămute, nici să să strice din câte am lăsat, precum arată în jos, anume:

În numele Tatălui şi Fiiului şi al Sfântului Duh, iată eu, smeritu[l] arhiereu Dimitrie, mitropolitu[l] Rostovului, auzind glasul Domnului mieu, cel ce grăiaşte în Sfânta Evanghelie: „Fiţ gata, că în ceasul care nu gândiţ Fiiul omenesc va veni". Pentru că nu ştiţ când Domnul va veni, seara, ori la miezul nopţii, ori la cântatu cocoşilor, ori dimineaţa, ca nu viind de năpraznă va afla pre voi dormind, acel glas al Domnului auzindu şi temându-mă, încă şi cu dése neputinţe fiind cuprins şi din zi în zi slăbindu-mă cu trupul şi aşteptând în toată vrémea acel grăit de Domnul năpraznic ceas al morţii şi după putérea mea gătindu-mă spre eşirea dintru această viaţă, am judecat cu această diiată duhovnicească a mea înştiinţare a face tuturor carii după sfârşâtu mieu vor vrea a căuta averea mea cea din chiliie, ca să nu să ostenească în zahar, nici să cérce pre cei ce mi-au slujit mie pentru Dumnezeu, să să ştie a mea visterie şi bogăţie, care din tinerépe n-am adunat.

Aceasta nu mărindu-mă în deşărt zic, ci cercătorilor de avérile méle celor după mine înştiinţare să fac. Pentru că de când am luat sfântu chip călugăresc şi m-am tunsu în mănăstirea Chirilolavnii <sic> în Kiev, la optusprăzéce ani ai vârstii méle şi mi-am făgăduit lui Dumnezeu sărăciia cea de bună voie a avea, dintru acéa vréme, până la apropiiarea mea de mormânt n-am câştigat avéri, nici lucruri de prisosit, afară decât sfintele cărţi. N-am adunat aur şi argint, nici am voit a avea haine de prisos, nici oarecare lucruri fără numai singure céle de trebuinţă mare, ci neagoniseala şi sărăciia cu // duhul cea călugărească cu în sus lucru a-l păzi m-am sârguit, negrijindu-mă pentru sine, ci aruncându-mă la proniia lui Dumnezeu, carele niciodinioară nu m-au părăsit în cele ce au întrat în mâinile méle, din céle ce făcătorii de bine ai miei îmi da şi veniturile chiliei de la nacealnici, acelea le chieltuiam la trebuinţăle méle şi ale mănăstirii, unde am fost igumen şi arhimandrit.

Aşâşdérea, întru arhierie fiind, n-am adunat venitul chiliei, care n-au fost mult, ci unile, adecă, le chieltuiam la trebuinţele méle, iar altele la nevoile celor nevoiaşi, unde Dumnezeu au poruncit.

Deci niminea să nu să ostenească, după moartea mea, a cerca sau a ispiti de vreo mare adunare a chiliei méle, pentru că nici de îngropare n-am lăsat ceva, nici pentru pomenire, ca sărăciia călugărească la sfârşit, mai vârtos să să arate lui Dumnezeu, că crez că mai bine priimit va fi Lui de niciun ban după moartea mea nu va rămânea, decât multă adunare ce ar fi fost neîmpărţită.

Şi deacă pre mine, aşa sărac fiind, niminea nu va vrea să mă dea obicinuitei îngropări, îi rog, dar, pre aceiia carii după moartea sa <sic> îşi aduc aminte să tragă păcătosul mieu trup în casa săracilor şi acolo, în mijlocul trupurilor, să-l arunce pre el.

Iar deacă voinţa stăpânitorilor va porunci să mă îngroape pre mine, mortul, după obicéiu, rog pre iubitorii de Hristos îngropători să mă îngroape pre mine în mănăstirea sfântului Iacov, episcopul Rostovului, în unghiul bisericii, unde locu este însemnat de mine.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Pentru aceia mă rog, cel ce va vrea, făr-de bani, să pomenească pre păcătosul mieu suflet întru rugăciunile sale către Domnul, acela şi însuşi să fie pomenit întru împărăţiia ceriurilor. Iar celui ce ar cére pentru pomenire plată, pre acela îl rog să nu mă pomenească pre mine, cel sărac, carele nimic pentru pomenire n-am lăsat. Iar Dumnezeu să fie tuturor milostiv şi mie păcătosului în véci. Amin.

Unul ca acesta este aşăzământul mieu.

Aceasta este diiata mea cea duhovnicească; una ca aceasta este încredinţarea pentru avérea mea.

Iar deacă cineva, aceştii înştiinţări încredinţându-se, va începe a căuta după mine aur şi argint, acela, măcar de şi mult să va osteni, nimic nu va afla, şi-l va judeca pre el Dumnezeu.

Scrisu-s-au în cetatea cea de Dumnezeu păzită, în Rostov, în casa arhierească, în anii de <la> Hristos 1704, aprilie 4".

În Moldova literatura religioasă de proveniență ucraineană şi rusă a pătruns mai devreme şi mai adânc decât în Ţara Românească. Nu este de mirare, aşadar, să observăm că scrierile lui Dimitrie Rostovski au fost traduse mai ales în Mănăstirile Neamț şi Secu, pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, iar spre mijlocul secolului al XIX-lea şi la Mănăstirea Vorona.

Două au fost, mai ales, personalităţile ecleziastice care au receptat, au tradus şi au difuzat parte din scrierile mitropolitului de Rostov şi Iaroslav: mitropolitul Veniamin Costache, opozant al politicii abuzive ruseşti din Moldova (ceea ce a dus, de altfel, la demiterea lui şi retragerea la Mănăstirea Slatina) şi arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul, egumenul Mănăstirilor Putna şi Solca[9].

Din răsfoirea *Catalogului manuscriselor româneşti* de la Academie, au rezultat nu mai puţin de 34 volume miscelanee şi trei volume întregi cu opera sa istorică – despre care vom aminti ceva mai jos – în care Dimitrie mitropolitul este prezent cu diferite fragmente din operă, în special din cea omiletică. Cele trei volume, 1470, 2410 şi 166 cuprind textul *Cronograful său*, care de altfel a şi fost tipărit în oficina nemțeană, în aprilie 1837[10].

[9] Un studiu amănunţit cu privire la opera istorică a lui Dimitrie Rostovski, cu multe elemente bibliografice (după obiceiul său), ne-a lăsat mult regretatul nostru coleg, Paul Cernovodeanu, în „Mitropolia Olteniei", *600 de ani de la întemeiere*, nr. 5–8, Craiova, 1970, p. 692–704, sub titlul *Cronograful Mitropolitului Dimitrie al Rostovului în Ţările Române*. Să se vadă şi Diomid Strungaru, *Cel mai vechi cronograf românesc de proveniență rusă* în „Romanoslavica", X (1964), p. 89–99, precum şi Doru Mihăescu, *Cronograful mitropolitului Dimitrie al Rostovului*, în vol. *Cronografele româneşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 243–267.

[10] Într-un chenar de motive vegetale, este aşezat următorul titlu: *Întru slava sfintei şi ceii de o fiinţă şi de viaţă făcătoarei şi nedespărţitei Treimi, a Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh s-au tipărit acest Hronograf, adecă numărare de ani, în zilele bine credinciosului nostru domn Mihail Grigoriu Sturza voevod cu blagosloveniia preasfinţii sale chirio chir Veniamin, mitropolit Sucevii şi Moldaviei, prin osârdiia preacuvioşiei sale chir Mardarie arhimandritul şi stareţul sfintelor monastiri Neamţul şi Secul, în tipografia sfintei Monastiri Neamţul, la anul 1837, aprilie 14*.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Cel mai vechiu dintre ele, manuscrisul 1470, care stă la baza imprimării din 1837, a fost copiat în 1811–1812, la Episcopia Huşului, de către ieromonahul Nicandru Dobruşanul (cu metanie la Mănăstirea Dobruşa, din judeţul Soroca), dar nu aminteşte de traducător[11].

Paul Cernovodeanu, în schema manuscriselor cronografului lui Dimitrie Rostovski, pretinde că cele două volume cu opera întreagă (1470 şi 2410) provin din manuscrisul 2769, în timp ce Doru Mihăescu apreciază că toate manuscrisele traducerii au la bază un prototip realizat pe la 1770–1800 (versiunea păstrată fragmentar în ms. 2769 datând, în opinia sa, din 1810–1811). Dar acest miscelaneu (ms. 2769), datat, în parte, din anii 1811–1814, nu cuprinde decât 37 de file din *Cronograf*, ceea ce, după opinia noastră, nu-l poate impune ca text iniţial. În plus are acelaşi an de copiere ca şi exemplarul de la Huşi al lui Nicandru Dobruşanul. Rămâne să fie socotită totuşi această variantă drept cea mai apropiată de prototipul traducerii (dacă nu cumva conţine chiar originalul traducerii).

După acest manuscris a fost copiată varianta cu cota 2410, fără deosebiri textuale, pregătită de la început pentru a fi tipărită. Paul Cernovodeanu şi Doru Mihăescu observă şi prezenţa câtorva elemente tipografice (text, frontispicii şi majuscule), pe care le întâlnim şi în ediţia din 1837 de la Neamţ.

Manuscrisul a fost executat într-o superbă grafie chirilică, datată 25 novembrie 1814, de către Dumitru Răzmeriţă, şi a aşteptat 23 de ani până să-i vie rândul la imprimare[12].

Mitropolitul concepuse *Cronograful* pe dimensiuni uriaşe, mai largi cu mult decât *Vieţile sfinţilor*. Dar deşi îl intitulase „de la facerea lumii, până la naşterea lui Iisus Hristos", din cauza comentariilor extrem de largi şi care trădează în persoana lui Dimitrie Rostovski un mare savant al studiilor biblice, *Cronograful*, se opreşte cu povestirea faptelor la Esau şi Iacov, fiii gemeni ai lui Isaac, iar volumul de

[11] Cf. Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 342–343. Titlul manuscrisului este următorul: *Hronograful sfântului Dimitrie, mitropolitul Rostovului. Întru slava lui Dumnezeu unuia în Troiţă, întru cinstea preasfintei de Dumnezeu Născătoarei şi a tuturor sfinţilor începem Hronograful, spuind în scurt faptele, de la începutul facerii lumii, până la naşterea lui Hristos, fiind adunat din dumnezăiasca Scriptură, din féliuri de Hronografuri şi scriitori de istorii greceşti, slavineşti, râmlăneşti, leşăşti, evreeşti şi altele, la anul 1811* (f. 1[r]).

[12] Cf. *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. 2, Bucureşti, 1983, p. 268. Redăm însemnarea copistului (f. 1[r]): *Întru slava Sfintei ceii de o fiinţă, de viiaţă făcătoarei şi nedespărţitei Troiţă, a Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh, în zilele binecredinciosului şi de Hristos iubitoriului domnului nostru Scarlat Alexandru Calimah voevod şi a preosfinţitului arhiepiscop şi mitropolit a toată Moldaviia, chirio, chir Veniamin, s-au scris această sfântă şi preafolositoare carte, ce se numeşte Hronograf, care arată într-însul faptele anilor de la facerea lumii, având întru sineşi deosebite cuvinte de învăţătură pentru obiceiuri a sfântului Dimitrie mitropolit Rostovului, care s-au tălmăcit din limba rusască în cea românească spre folosul de obşte. Şi s-au scris de mine, smeritul şi mult păcătosul Dimitrie Răzmeriţă în sfânta mănăstire Neamţul, în vremea preacuvioşiei sale chir Silvestru, arhimandrit şi stareţ al sfintelor Mănăstiri Neamţului şi Secului. În anul de la Hristos 1814, noemvrie 25*. Pentru titlu, aflat la f. 2[r], vezi Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 250.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

dimensiuni mari, imprimat la Neamţ, are 328 pagini. Cum nici măcar comentariile la cartea Facerii n-au fost terminate şi cum *Vechiul Testament* are nu mai puţin de 52 de cărţi, ne putem lesne imagina neputinţa lui Dimitrie Rostovki de a pune punct final uriaşei munci pe care o concepuse.

Nu vom analiza conţinutul *Cronografului*, o treabă ultra fastidioasă şi, astăzi, cu totul inutilă. Ne vom referi însă la unele probleme de istorie literară veche, nu lipsite de oarecare interes. Mai întâi că nu la Mănăstirea Neamţ „fala Moldovei", cum o numea Creangă au avut loc primele traduceri ale *Cronografului*, ci cu mulţi ani mai devreme – peste 60 – la Mănăstirea Putna. Trăia acolo un călugăr învăţat, Vartolomeu Măzăreanul, devenit mai apoi arhimandrit şi oblăduitor acestei mănăstiri unde se odihnea trupul lui Ştefan. A fost un adevărat patriot, acest Vartolomeu căci a lăsat scrise în limba română lucruri demne de subliniat[13]. Vartolomei a fost cel dintâi care a recunoscut valoarea operelor lui Dimitrie Rostovski şi a dispus traducerea lor în româneşte.

La 1741, un călugăr rus, Nicodim Grigorovici, a avut fantezia, pe care n-o blamăm, să supună *Cronograful* marelui mitropolit unor eliminări şi completări. Textul rusesc, ajuns în Moldova, a fost tradus în româneşte de Vartolomeu Măzăreanul şi copiat la 1766[14].

Textul *Cronografului* este redus la 108 file, manuscrisul încluzând şi alte opere, în special literatură apocaliptică. Poartă cota 4241 şi a fost dăruit Academiei de Paul Gore în ianuarie 1914. Manuscrisul are numeroase însemnări, reţinute de *Catalogul* autorului, care nu interesează limitatul nostru subiect[15].

[13] Vezi articolul lui V. A. Urechia, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanul (1720–1780). Notiţă biografică şi bibliografică*. Bucureşti, 1889. În 1911 Dimitrie Dan a făcut să apară studiul său intitulat *Vartolomeu Măzăreanul. Schiţă biografică*. Bucureşti, 103 p. N. Iorga, în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, operă de erudiţie neegalată până azi şi reeditată de fostul său secretar, Barbu Teodorescu, în 1969, p. 437–453. Tratatele de istoria literaturii, inclusiv ale Academiei Române, consacră câteva rânduri acestui rar patriot al vremii sale, dar o monografie ştiinţifică îşi aşteaptă încă autorul.

[14] Cf. Gabriel Ştrempel, *Catalogul* ... vol. III, Bucureşti, 1987, p. 388–389.

[15] Redăm doar titlul *Cronografului* şi însemnarea lui Vartolomeu Măzăreanul de la fila 181, unde recunoaşte că traducerea n-a fost copiată, cum se obişnuia îndeobşte.

Catalog ... III, p. 388, F.2: „*Letopiseţ care s-au tălmăcit di pe rusie pe moldovenie în sfânta Mănăstire Putna, la dzililé preluminatului, de Hristos iubitoriului, domnului nostru Grigorii Alecsandru Ghica voevoda, fiind mitropolit ţărâi preosfinţie-sa chiriu chir Gavriil şi episcop Rădăuţului preasfinţie-sa chir Dosithei şi arhimandrit şi igumen în sfânta Mănăstire Besericanii cuvioşie-sa chir Misail, cu toată osârdie şi cheltuiala a precinstitului ieromonah chir Varlaam, dicheul numitei mănăstiri Beserecanii, prin osteniala mult păcătosului Vartholomei, arhimandrit sfintei Mănăstiri Putnii, în anii de la Hristos, Mântuitorul, 1766, noevrii"*.

F. 181: „Tuturor, de obşte, pravoslavnici cetitori, carii veţi ceti pre aceste trei ... cărţi, care întru adevăr că sunt folositoare de suflet, cu umilinţă mă rog, aflând greşală, sau în tălmăcit, sau în alcătuire cuvintelor, sau în scrisoarea slovelor, să mă ertaţi şi să mă blagosloviţi şi să mă şi credeţi, căci deodată li-am şi tălmăcit şi li-am şi scris şi foarte cu greu mi-au fost. Şi pentru acéi[a] nu iaste cu putinţă să nu fie câte puţină greşală. Sfârşitu-li-am de scris ... întru acest an 1767, aprilii 23 dzile. Mult păcătosul Vartholomei, arhimandrit Mănăstirii Putnăi".

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

La puțină vreme după traducerea lui Vartolomeu Măzăreanul este copiat la Mănăstirea Putna, în 1769, textul unui alt manuscris, pentru nevoile starețului. Are aproximativ acelaşi conținut, numai că în procesul catalogării, dintr-o neatenție condamnabilă, am atribuit *Cronograful* lui Nicodim Grigorovski (alias Grigorovici). Acesta are cota 5385, fusese donat de noi, pentru Bibliotecă, în 1963, de la prof. Mihai Cărăuşu, ginerele lui Simion Florea Marian de la Suceava şi fusese catalogat la început sub nr. 6025[16].

Manuscrisul dovedeşte răspândirea rapidă a textelor în lumea ecleziastică şi interesul major pentru literatura istorică şi cea eshatologică[17]. Redăm un fragment din însemnarea copistului Irinei Grigorievici[18].

Manuscrisul are numeroase însemnări istorice, printre care şi aceea ce descrie vizita lui Iosif al II-lea în Bucovina şi restituirea la 1783, din porunca împăratului, a moaştelor lui Sf. Ioan cel Nou, păstrate în Polonia.

Ultimul manuscris din seria Măzăreanu, oarecum contemporan cu cele pomenite mai sus, poartă cota 1536 şi a fost dăruit Academiei odată cu întreaga bogată bibliotecă a mitropolitului Iosif Naniescu în anul 1894[19]. Ca şi celelalte

[16] Mănăstirea Bisericani, aşezată la 15 km. nord-vest de Piatra Neamț, a fost ridicată de Iordache Cantacuzino, boier de divan de mare prestigiu al lui Vasile Lupu.

[17] Paul Cernovodeanu a cetit greşit numele copistului numindu-l Ioan Gheorghievici. Drept este că iscălitura nu este uşor de descâlcit.

[18] ***Catalog*** ... IV, p. 287: „*Tuturor de obşte pravoslavnicilor cetitori, care veţî ceti pre aceste trii dumnăzăeşti cărţi, care întru adevăr că sunt folositoare de suflet, cu umilință mă rog, aflând greşale în cuvinte, sau în scrisoare slovelor, să mă ertaţi, şi să mă blagosloviţi şi să mă şi credeţi, că mai mult pe apucate li-am scris fiind vremile turburate cu strămutare bejeniilor şi mai vârtos şi eu, fiind nediortosât întru ştiința scrisorii. Şi le-am scris de pe o carte a preaiubitului mieu dascal, chiar Vartholomei, arhimandrit a svintii Mănăstiri Putnii şi egumen <în>tru ace vreme sfintii Mănăstiri Solchii, ca să fie sf<inţii> <sale> de pomenire şi mie de învăţătură.*

Sfârşitu-le-am de scris cu agiutoriul lui Dumnezeu întru acest an 1769, mai 1. Mult păcătosul şi mai micul între <i>podiiconi fiind dăscălaş Mitropoliei Sucevii, Irinei Grigorievici”.

[19] ***Catalog*** ... I, p. 361: „*Letopisăţ cari s-au tălmăcit di pi slovenie ... în sfânta mânăstire Putna, în dzâlile preluminatului şi de Hristos iubitoriului domnului nostru Grigorii Ioan Calimah voevoda, fiind mitropolit Ţării Moldovii preosvinție sa chiriu chir Gavriil, unchiul mării sale şi episcop Rădăuţului preosvinție sa chiriu chir Dosotheiu Herescul şi egumen sfintii mănăstiri Putnii sfinție sa chir Pahomie. Şi l-am tălmăcit eu, smeritul şi mult păcătosul Vartholomei Măzărian, arhimandrit numitii mănăstiri, în anul dela Hristos Mântuitoriul nostru 1768, april.*

Iară acum s-au prefăcut al doile rând pâră la jumătate, la număr 85, de mine, smeritul diiac Ion Cliciuc ot satului Tărnauca, la leat 1772, octomvrie 20. Acest Letopisăţ este alcătuit şi adunat din multe feliuri de scrisori de monahul Necodim Grigorovici din Ţara Moschicească, arătând în scurt de câte fapte s-au făcut de la zidire lumii până în 3500 de ani. Şi întru acestaşi Letopisăţ sunt şi alte învăţături foarte folositoaré de suflet.

Acest dascal monah, Nicodim, după cum adevereşte alcătuire di scrisoare lui, să cunoaşte că au fost un om foarte iscusit la învăţătură. Iară după ce-au sfârşit Letopisăţul au scris Cuvântul sfinţitului mucenic Ippolit, papa de Roma, pentru săvârşitul lumii şi pentru Antehrist şi pentru al doile veniré a Domnului nostru Iisus Hristos. Iară după acela au scris Vedeniile sfântului Grigorie, ucenicul sfântului Vasilie, întru care anume şi pre amăruntul arată cum şi în ce chip va să fie straşnica giudecată.

Pentru aceia şi eu, urmând acelue,le-am tălmăcit şi <le-am> scris toate pre amăruntul după aceiaş orânduială”.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

exemplare şi acesta cuprinde prescurtarea lui Nicodim *Grigorovici* şi adaosurile la care nu ne-am referit mai înainte, adaosuri de literatură eshatologică: *Cuvântul lui Ippolit, papa Romei, pentru sfârşitul lumii şi a doua venire a Mântuitorului şi Vedeniile Sf. Grigore ucenicul Sf. Vasile cel Nou*.

Este datat 1776 şi a fost scris în nordul Bucovinei, în satul Tărnauca. Însemnările sunt elocvente şi impresionante,pentru că provin din pământuri ce nu mai sunt ale noastre şi le redăm în note[20].

Iată că aceste manuscrise de tip Măzăreanu – este drept, cu prelucrările pe care le-am observat – sunt mai vechi decât cele ce au stat la baza ediţiei de la Neamţ din 1837, îndrumată de Veniamin Costache, şi mai numeroase, dar când s-a pus problema tipăririi a fost ales textul fără modificările lui Nicodim Grigorovici. Aşa era firesc!

Cu această înşiruire de manuscrise n-am epuizat subiectul, destul de diluat, de altfel. Menţionam la început că opera istorică a lui Dimitrie Rostovski n-a avut răspândire dincoace de Milcov. Un singur manuscris conservă Biblioteca Academiei, ocupat de *Cronograful* marelui mitropolit, copiat la Mănăstirea Căldăruşani, ctitoria lui Matei Basarab. Poartă cota 166[21] şi a fost copiat într-o grafie artistică la 1803, de un ieromonah Daniil. După ductul grafiei, acest Daniil s-ar părea că provenea din obştea monahală de la Mănăstirea Cernica, centru cunoscut pentru copieri de manuscrise din jurul anului 1800. Nu este îndoială că textul s-a copiat la Căldăruşani şi a făcut parte din biblioteca acelei mănăstiri (însemnările de la f. 1 şi 531 sunt concludente), dar a fost vorba, probabil, de un împrumut de copist, care s-a deplasat în acest scop la Căldăruşani, mai ales că distanţa dintre cunoscutele centre monahale nu depăşeşte 40 de km[22].

[20] ***Catalog*** ... I, p. 362:F. 120^{v}: I „*Tuturor, de obşte pravoslavnicilor creştini cititori, smerită rugăciune de la mine, nevrednicul şi mult păcătosul, robul lui Dumnedzău Gheorghie Filipăscul, diiac din satul Tărnauca ot ţinutul Cernăuţului, cărora veţi citi acest Lătopiseţi şi veţi afla greşală, întărindu-vă înţălepciune minţii dumilovoastre, să îndreptaţi cu duhul blândeţilor şi să nu mă ponosluiţi, aducându-vă aminte că Dumnedzeu este acela Unul cel ce n-au greşit; iar un păcătos, aflându-mă supt sarcina păcatelor celor ce sunt fără de număr, şi cu ştiinţă şi făr-de ştiinţă – adică şi cu voe şi fără de voe – însuşi sunt încredinţat cum că la multe locuri voi fi făcut greşală. Ce mă rog cu toată osârdie, să treciţi cu videre greşala me şi să mă ertaţi pre mine păcătosul, pentru ca să fie milostivire lui Dumnedzeu să dobândiţi toţi ertăciune. Aşe mă rog. Amin*”.

II: „*Acest Litopiseţi s-au făcut cu toată cheltuiala dumisale cuconului Costachi, fiiu lui dumisale stolnicului Dumitraş Potlog, pren mâna me, Ghiorghie dascal din Tărnauca ... Iar pâr-acolo s-au scris <de> Ion Cliciuc, la velet 1776, septemvrie 18*”.

F. 127: „*Sfârşit şi lui Dumnezeu mărire. Amin. Smeritul şi mult păcătosul robul lui Dumnezeu Ghiorghie Filipăscul diiac ot Tărnauca. Let 1776 septemvrie 18 dzile*”.

[21] ***Catalog*** ... I, p. 51, F. 21: „*Întru slava lui Dumnezeu, unuia în Troiţă, întru cinstea preasfintei Născătoarei de Dumnezeu şi a tuturor sfinţilor, o începem cărţuliia scriierii anilor, caré le spune în scurt faptele şi lucrurile de la începutul facerii lumii până la naşterea lui Hristos, fiind adunată din dumnezeiasca Scriptură, de la feliuri de scriitori de ani şi scriitori de istorii, greceşti, sloveneşti, rîmleneşti, ovreeşti şi alţii*”.

[22] A se vedea suita de manuscrise copiate de un Daniil, cernican, 14 la număr, aproximativ contemporane cu *Cronograful 166*. Cf. G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 44–46.

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)

Manuscrisul are 531 file şi face parte din tipul Vartolomei Măzăreanul. A ajuns de la Căldăruşani în Biblioteca Facultății de Teologie din Bucureşti şi de acolo, din dispoziția Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice, la Biblioteca Academiei Române.

Trecerea în revistă a manuscriselor *Cronografului*, ale *Vieților sfinților* ale scrierilor dogmatice, ori ale celor de combatere a rascolnicilor nu epuizează, nici pe departe, creația lui Dimitrie Rostovski, existentă în fondul nostru de manuscrise. Am numărat, cum arătam mai sus, zeci de volume, dintre care *Predici, Cuvinte de învățătură, Cugetări, Sfaturi* şi *Îndrumări pastorale* etc. sunt atribuite mitropolitului, de cei cari le-au tradus sau copiat. Dar atâtea sute de alte texte, cu subiecte cu conținut monahal nu sunt „semnate", nu sunt atribuite vreunui cugetător sfânt mai îndepărtat sau mai apropiat de vremea noastră. Cine ar îndrăzni să încerce să descâlcească toată această literatură de înaltă cugetare ecleziastică şi sfințenie şi să o adune pe cea atribuită lui Dimitrie Rostovski într-un singur manuscris?!

Ne vom limita, aşadar, să îndemnăm cititorul să urmărească cu atenție indicii celor patru volume ale *Catalogului manuscriselor româneşti* de la Biblioteca Academiei Române, a căror redactare ne-am străduit să fie cât mai corectă.

Reținem câteva titluri din aceşti indici: *Cuvânt pentru alegerea sufletului cu lumea* (ms. 9); *Doftorie duhovnicească la tulburarea gândurilor* (ms. 574, 1513 ş.a.); *Pentru patimile Domnului* (ms. 1255, 3049, 3778, 4377, 5705); *Păstorie duhovnicească* (2119, 2121, 2139, 2159 ş.a.; unele dintre aceste manuscrise au fost copiate la Cernica ori Căldăruşani); *Învățătură duhovnicească a omului celui din lăuntru* (ms. 1566, 2775, 3469 ş.a.); *Cuvânt la Pocrov* (1945, 2786).

Am amintit de *Eresurile lipoveneşti*, trei manuscrise copiate târziu, după 1839, la doi ani după ediția tipărită, la Mănăstirea Neamț, de către Veniamin Costache.

Cu siguranță, Dimitrie Rostovski ar merita un studiu pertinent cu privire la opera lui, însoțit de o analiză temeinică a ideilor, învățăturilor şi sfințeniei sale. Problema este cine ar mai fi în măsură astăzi să-l facă?

DES ÉCRITS EN VERSION ROUMAINE ET TRADUCTION DU TESTAMENT DU MÉTROPOLITE DIMITRIE ROSTOVSKI DANS LES COLLECTIONS DE LA BAR

(Résumé)

L'œuvre religieuse du métropolite Dimitrie Rostovski s'est très tôt répandue dans les Pays Roumains par les traductions réalisées aux Monastères Neamț et Secu.

Dans le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine on conserve de nombreux fragments d'écritures sacrées, particulièrement des homélies mais aussi ce testament original qui trahit un vrai esprit de sainteté.

Biblioteca Academiei Române
Bucureşti, Calea Victoriei, 125

BDD-A644 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:45 UTC)